

بررسی سهم مرتع در درآمد دامداری خانوار عشایری (مطالعه موردی: حوزه آبخیز همیان)

لیلا خاکی پور^{۱*}، حسین بارانی^۲، علی دریجانی^۳ و رضا کریمیان^۴

تاریخ دریافت: ۸۹/۱۲/۲۵ - تاریخ پذیرش: ۹۰/۸/۱۵

چکیده

مراتع اصلی ترین منبع تأمین نیاز غذایی دام در ایران است که با مساحتی حدود ۹۰ میلیون هکتار بخش اعظمی از خاک کشور را به خود اختصاص داده است. جامعه عشایری کشور جامعه‌ای است که اساس زندگی آن بر پایه دامداری و بهره‌برداری از مراتع بنا شده است. اگرچه تولید گوشت و سایر فرآورده‌های دامی مهمترین و مؤثرترین دستاورد بهره‌برداری از مراتع در معیشت و اقتصاد خانوار عشایر است، اما همچنان جایگاه و سهم این بخش از منابع طبیعی در درآمد این بهره‌برداران به خوبی شناخته نشده است. بنابراین؛ تحقیق حاضر را می‌توان گامی برای شناخت و بررسی نقش و سهم مرتع در درآمد دامداری بهره‌برداران مراتع مناطق عشایری دانست. در این بررسی تعداد دام، درآمد خالص، ناخالص، درآمد و هزینه‌های دامداری بهره‌برداران عشایری، درآمدهای حاصل از مرتع و مدت زمان بهره‌برداری از علوفه مراتع و نیز انواع منابع تأمین نیازهای غذایی دام این بهره‌برداران مطالعه شد. اطلاعات این تحقیق به روش پیمایشی و از طریق تکمیل پرسش‌نامه به روش تصادفی از ۵۰ خانوار بهره‌بردار عشایری حوزه آبخیز همیان از توابع شهرستان کوه‌دشت استان لرستان جمع‌آوری شد. برای تجزیه و تحلیل از تجزیه واریانس یکطرفه و مقایسه میانگین با آزمون چند دامنه دانکن استفاده شد. بر اساس نتایج، سهم مرتع در درآمد خانوارهای بهره‌بردار عشایری حدود ۷۰ درصد درآمد خالص دامداری آنهاست. این یافته نشان‌دهنده میزان اتکاء اقتصادی و معیشتی بهره‌برداران عشایری به مراتع است.

واژه‌های کلیدی: وابستگی به مرتع، اقتصاد خانوار عشایر، سهم مرتع، جامعه عشایری، همیان.

۱- دانش‌آموخته کارشناسی ارشد مرتعداری، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان

* نویسنده مسئول: l_khakipour@yahoo.com

۲- استادیار گروه مرتعداری، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان

۳- استادیار گروه اقتصاد کشاورزی، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان

۴- مربی پژوهشی مرکز تحقیقات کشاورزی و منابع طبیعی استان لرستان

مقدمه

کشور ایران به دلیل دارا بودن شرایط اقلیمی و جغرافیایی خاص و وجود رشته کوه‌های البرز و زاگرس از دیرباز بستر مناسبی برای دامداری بوده است. دامداران این سرزمین با استفاده از تقسیم مراتع به مراتع بیلاقی و قشلاقی به دامداری مبتنی بر کوچ پرداخته‌اند. در طی هزاران سال مراتع به‌عنوان بخشی از منابع تجدیدپذیر، اصلی‌ترین منبع تغذیه دام به‌شمار رفته‌اند. عشایر کشور با جمعیت ۱۸۰۰۰۰ خانوار و داشتن ۲۲۵۵۱۰۷۲ رأس دام که ۲۸/۹۶ درصد دام کل کشور را تشکیل می‌دهند (۴)، عمده‌ترین بهره‌برداران اراضی مرتعی کشورند که به سبب بهره‌برداری از اراضی حاشیه‌ای و مراتع و نیز تولید با حداقل هزینه، در گذر نسل‌ها فعالیتشان از دیدگاه اقتصادی تداوم یافته است. با توجه به جایگاه دامداری در اقتصاد خانوار عشایر می‌توان دریافت که الگوی زیستی این بهره‌برداران براساس تعلیف دام از مراتع و ضرورت‌های آن شکل گرفته است.

نجفی (۱۹۹۱) بیان کرد، از آنجا که اقتصاد غالب زندگی عشایر بر مبنای دامداری است و محوریت دامداری نیز بهره‌برداری از مراتع است، بنابراین حل مشکلات دامداران به افزایش میزان علوفه مراتع بستگی دارد، چرا که حتی ممکن است ۸۵ تا ۹۰ درصد کل هزینه‌های دامداری را هزینه‌های تغذیه آن تشکیل دهد.

ترک‌نژاد و همکاران (۱۹۹۴) در محاسبه ارزش اقتصادی منابع طبیعی تجدید شونده با فرض میزان اتکای ۵۰ درصد کل دام کشور به مراتع، ارزش اقتصادی علوفه برداشت‌شده از مراتع و عرصه‌های جنگلی را برآورد کردند. آنان همچنین ارزش افزوده جنگل و مرتع را بیش از ۳۰ درصد در بخش کشاورزی دانستند.

رحمانی (۱۹۹۴) در تحقیق خود پیرامون اهمیت اقتصادی مراتع کشور و نقش آموزش‌های ترویجی در بهره‌برداری بهینه از آن بیان کرد که حدود ۶۰ درصد از دام‌های کشور در مراتع چرا می‌کنند و بیش از ۷۰ درصد از جمعیت روستایی و ۱۰۰ درصد جمعیت عشایری با چرانیدن دام‌های خود در مراتع، از آنها بهره‌مند شده و امرار معاش می‌کنند. وی استفاده بهینه از مراتع را نه تنها موجب خودکفایی کشور در تولید محصولات دامی دانست،

بلکه عاملی مؤثر برای ورود کشور به بازار صادرات این محصولات می‌داند.

شیخی (۱۹۹۶) بیان کرد که سهم بهره‌برداری از مواهب طبیعی در دامداری سنتی بیش از ۵۰ درصد قیمت تمام‌شده تولید گوشت در این روش است. این میزان در واقع، بهره‌ای از عرصه و اعیان مراتع است که نصیب دامدار عشایری شده و در قبال آن هزینه‌ای پرداخت نمی‌شود. ایشان پیشنهاد کرد برای حفظ تولید مراتع قیمت تمام‌شده دامداری صنعتی ملاک قرار گرفته و به‌جای آن، با تعریف و اعمال بهره مالکانه از تخریب مراتع جلوگیری به‌عمل آید.

احمدی‌فرد (۲۰۰۱) در تحقیقی که در منطقه خانمیرزاد انجام داد، دریافت از آنجا که تبدیل اراضی منطقه بازدهی اندکی دارند، شغل دامداری و کشاورزی به تنهایی قادر به افزایش درآمد خانوار روستایی نبوده و فعالیت در سایر بخش‌ها سبب بهبود درآمدی خانوارها و عبور از خط فقر شده است.

حسین‌پور (۲۰۰۵) با مطالعه وضعیت اقتصادی و اجتماعی روستائیان جنگل‌نشین و آثار آن بر جنگل در منطقه بهشهر اظهار داشت، روستائیان ساکن در حاشیه جنگل مجبورند برای تأمین معیشت و حفظ درآمد خویش، جنگل‌های اطراف را به اراضی کشاورزی تبدیل کنند. همچنین برای گرم‌کردن منازل خود به‌دلیل محدودیت سوخت فسیلی، از چوب جنگل استفاده می‌کنند. روستائیان به جنگل‌های اطراف وابسته‌اند و از آن در مواردی چون تأمین چوب برای سوخت، کارهای ساختمانی، تعلیف دام، مصارف کشاورزی، استفاده تفرجگاهی و غیره استفاده می‌کنند.

احمدزاده (۲۰۰۶) با انجام تحقیقی در استان قم بیان کرد، بین میزان درآمد حاصل از دامداری و میزان بیابان‌زایی منطقه رابطه معکوسی وجود دارد. همچنین با افزایش تعداد دام در منطقه برای افزایش درآمد و بهره‌برداری بیشتر از مراتع، تعادل بین تعداد دام و میزان اراضی مرتعی بر هم می‌خورد. وی در ادامه، رابطه بین هزینه هر واحد دامی و میزان بیابانی‌شدن را نیز معکوس دانست، به‌طوری‌که هر چه هزینه هر واحد دامی بیشتر

مختلف، اقتصاد بهره‌برداران این عرصه‌ها و روش زندگی که به آن وابسته‌اند، به‌طور کامل شناخته نشده است.

با توجه به تحقیقات انجام شده به روشنی می‌توان نیاز به تحقیق در زمینه نقش و اهمیت مرتع و درآمدهای حاصل از بهره‌برداری از تولیدات این منابع در اقتصاد خرد و کلان کشور را دریافت، بنابراین در تحقیق حاضر سعی شد، تا با بررسی درآمد دآمداری خانوارهای عشایر و تعیین سهم مرتع به‌عنوان مهم‌ترین منبع تأمین علوفه دام آن‌ها، گامی در جهت شناخت هرچه بیشتر نقش و جایگاه این منابع در اقتصاد و معیشت بهره‌برداران عشایری و نیز تعیین میزان وابستگی درآمدهای آن‌ها به مراتع صورت گیرد. نتایج این تحقیق می‌تواند در ارائه شیوه‌های صحیح بهره‌برداری از مرتع، ایجاد تعادل بین دام و مرتع و نیز امکان اجرای برنامه‌های اصلاحی متناسب با شرایط حاکم بر منطقه و ارتباط هرچه بیشتر مردم با دستگاه‌های اجرایی مؤثر باشد. همچنین این نتایج می‌تواند در بررسی و شناخت دلایل مهاجرت عشایر، شناخت پتانسیل‌های بالقوه منطقه و نیز در تحقیق پیرامون طرح اسکان عشایر مورد استفاده قرار گیرد.

مواد و روش‌ها

منطقه مورد مطالعه

تحقیق حاضر در حوزه آبخیز همیان واقع در شهرستان کوهدشت در جنوب‌غربی استان لرستان به انجام رسیده است. این حوزه با وسعت ۱۶۷۲۳ هکتار در بخش مرکزی شهرستان کوهدشت قرار دارد و با بهره‌مندی از ۱۰۱۲۳ هکتار عرصه‌های مرتعی عرصه مناسبی برای بهره‌برداری جامعه عشایری ساکن در این منطقه می‌باشد. عشایر ساکن این حوضه به شکل نیمه کوچ‌رو زندگی می‌کنند و از اراضی مرتعی همیان به‌صورت مرتع مشاعی برای تغذیه دام خود استفاده می‌کنند. کوچ این بهره‌برداران درون منطقه‌ای بوده و مراتع ییلاقی و قشلاقی آن‌ها نیز به‌ترتیب مراتع سرکوه و مراتع دره همیان است. مدت بهره‌برداری از مراتع این حوزه در ییلاق ۹۰ روز و با ظرفیت ۱/۵۶ واحد دامی در هکتار و در قشلاق نیز ۹۰ روز، با ظرفیت ۱/۵ واحد دامی در هکتار در نظر گرفته شده است. اما، بهره‌برداران ساکن در این منطقه در هر دوره چرایبی و نیز

باشد، قدرت خرید دام بیشتر توسط بهره‌بردار کمتر شده و در نتیجه فشار وارده به مرتع کاهش می‌یابد.

اسکندری و همکاران (۲۰۰۹) بیان کردند که با توجه به برآورد ۱۰/۷ میلیون تن علوفه خشک از مراتع کشور و احتساب ارزش ریالی هر کیلو علوفه ۱۵۰۰ ریال، معادل ۰/۷ قیمت جو در بازار بر مبنای قیمت جو سال ۱۳۸۶، تنها ارزش ریالی علوفه مراتع در سال بالغ بر ۱۶۰۵۰ میلیارد ریال خواهد بود.

روچی و همکاران (۲۰۱۰) در بررسی نقش عوامل اجتماعی بهره‌برداران بر میزان مشارکت آنان در اجرای طرح‌های مرتعداری بیان کردند که اقتصاد خانوار بهره‌بردار مراتع با بعد خانوار ارتباط مستقیم داشته و زمینه را علاوه بر افزایش درآمد خانوار برای مشارکت بیشتر بهره‌برداران در اجرای طرح‌های مرتعداری مهیا می‌سازد.

گران‌دین^۱ (۱۹۸۷) با بررسی زمینه‌های فرهنگ شبانی و مرتعداری در آفریقا بیان کرد که تخریب مراتع می‌تواند به‌طور کامل در زمان‌هایی از سال به خصوصیات اقتصادی و اجتماعی وابسته باشد.

استون^۲ (۱۹۸۷) در مطالعه خود در زمینه اراضی مشاع و شرایط اقتصادی دامداری نشان داد که شبانان تمایل غیرمنطقی به افزایش دام اهلی خود دارند. دلیل اصلی این امر تمایل به افزایش درآمد حاصل از دامداری بدون توجه به وضعیت مراتع است.

مطالعات پیرس^۳ (۱۹۹۰) در بررسی در حوزه اقتصاد منابع طبیعی نشان می‌دهد که رشد فقر عاملی مؤثر برای کاهش دسترسی به منابع درآمدی و عدم به‌کارگیری فن‌آوری مناسب است. به‌دنبال آن مراتع و اراضی کشاورزی با ضعف روبه‌رو شده و با کاهش قابلیت بهره‌برداری، زمینه‌های تخریب فراهم می‌شود.

هافمن^۴ (۲۰۰۲) مرتع را به‌عنوان محیطی پیچیده با انواع متنوع ابزار و امکانات رفاهی و همچنین فرهنگ غنی با محیط‌های اجتماعی- فرهنگی مختلف ارزیابی و بیان کرد که برخلاف اهمیت بالای مراتع در معیشت جوامع

1- Grandin

2- Living & Stine

3- Pearce

4- Hoffman

درآمد خالص = هزینه‌ها - درآمد ناخالص
با توجه به این که مهمترین شیوه بهره‌برداری از مراتع این حوزه برداشت غیرمستقیم علوفه برای تغلیف دام این منطقه است، بنابراین سهم مرتع به‌عنوان بخشی از درآمد دامداری این منطقه مورد نظر قرار داده شد. در این راستا ابتدا، درآمد ناخالص دامداری بهره‌برداران تعیین و سپس هزینه‌های جاری در طی یک سال تعیین شد و به‌جز هزینه‌های تغذیه دستی و اجارهٔ پس‌چر که تنها در بخشی از سال اعمال می‌شوند. سایر هزینه‌ها اعم از چوپانی، نگهداری، بهداشت و درمان به‌دلیل مستمر بودن در طول سال از درآمد ناخالص دامداری کسر شد.

پس از آن درآمد حاصله به تعداد ماه‌های سال تقسیم شده و درآمد دامداری در هر ماه دامداری به‌دست آمد. با توجه به‌مدت زمان تکیه به مرتع در این حوزه، درآمد دامداری و سهم آن در مدت زمان بهره‌برداری از علوفهٔ مرتعی در درآمد خالص کل دامداری بیان‌گر درآمد و سهم مرتع در این حوزه منظور شد.

سپس اطلاعات حاصل از پرسش‌نامه‌ها به رایانه و نرم‌افزار Excel وارد شد. پس از پردازش اطلاعات در نرم‌افزار اطلاعات نهایی برای تجزیه و تحلیل‌های دیگر به نرم‌افزار SPSS وارد شد. به‌منظور بررسی نرمال بودن داده‌ها از آزمون کولموگروف-اسمیرنوف استفاده شد. سپس در راستای اهداف تحقیق مؤلفه‌های درآمد دامداری، هزینهٔ دامداری و سهم مرتع در درآمد دامداری خانوار این حوزه ابتدا خانوارها برحسب مالکیت واحدهای دامی به سه گروه با بازه‌های مشخص تفکیک شد. توزیع درآمد و هزینه دامداری، درآمد مرتع و سهم آن در درآمد دامداری برای گروه‌های مورد مطالعه تعیین شد. مقایسهٔ این مؤلفه‌ها در بین گروه‌ها با استفاده از تجزیه واریانس یکطرفه و مقایسه میانگین با آزمون چند دامنهٔ دانکن انجام شد.

نتایج

برای مطالعه سهم مرتع در درآمد خانوارهای بهره‌بردار عشایری ابتدا ۵۰ خانوار مورد بررسی بر اساس تعداد دام خود به ۳ گروه تقسیم شد. با تقسیم‌بندی خانوارها بر اساس میزان مالکیت دام خود مشاهده شد که بیشتر

حین کوچ درون منطقه خود نزدیک به ۳۰ روز بیش از مدت زمان تعیین شده از مراتع بهره‌برداری می‌کنند.

روش تحقیق

در این تحقیق برای تعیین جامعه آماری مورد نیاز و نیز با توجه به اطلاعات حاصل از اداره مرتع، اداره کل منابع طبیعی و امور عشایری استان لرستان، کلیهٔ بهره‌برداران دارای پروانه‌ی بهره‌برداری در این حوزه مشخص شدند. بر این اساس تعداد این بهره‌برداران ۲۰۳ نفر بود که این افراد جامعه آماری تحقیق را تشکیل می‌دادند.

پس از مشخص شدن جامعه آماری در این منطقه اقدام به نمونه‌گیری پایلوت^۱ شد و با نتایج حاصل از این نمونه‌گیری مقدماتی واریانس صفت مینا (سهم مرتع در درآمد دامداری) در این حوزه به‌دلیل بهره‌برداری کلیه افراد جامعه از مراتع منطقه بسیار کم و برابر ۰/۲ به‌دست آمد. این عدد نشان‌دهندهٔ واریانس کم داده‌ها حول میانگین بوده و همگنی جامعه مورد بررسی را نشان می‌داد.

در مرحله بعد برای تعیین حجم نمونه مورد نیاز از فرمول کوکران^۲ استفاده شد. با توجه به ماهیت تحقیق و با استفاده از سهم مرتع در درآمد دامداری به‌عنوان صفت مینا و واریانس آن حجم نمونه از رابطه کوکران کمتر از نمونه‌های لازم برای تجزیه و تحلیل‌های آماری بود، بنابراین برای به‌دست آوردن حجم مطلوب نمونه تعداد ۵۰ پرسش‌نامه در این منطقه به‌روش تصادفی تکمیل شد. در گام نهایی اطلاعات مورد نیاز از پرسش‌نامه‌ها استخراج شد.
رابطه (۱):

$$n = \frac{Nt^2s^2}{Nd^2 + t^2s^2}$$

$$n = \frac{203 \times (1/96^2) \times (0/2^2)}{203 \times (0/25^2) + (1/96^2) \times (0/2^2)} = 2/4$$

برای تعیین درآمد خالص از رابطهٔ زیر استفاده شد:

رابطه (۲):

1- Pilot
2- Cochran

نیز درآمد مرتع در بخش دامداری که به صورت برداشت علوفه حاصل می‌شود و هزینه دامداری و توزیع آنها در سطح ۳ گروه بررسی شد (جدول ۲).

جدول (۴) زیرمؤلفه‌های تشکیل‌دهنده درآمد دامداری را نشان می‌دهد. درآمد حاصل از فروش زنده دام کوچک بیشترین سهم را در درآمد بهره‌برداران این حوزه دارد. در بررسی توزیع مؤلفه‌های هزینه، هزینه‌های بهداشت و درمان، نگهداری و چوپایی با میانگین ۵۲/۶۲ درصد مهمترین مؤلفه هزینه دامداری خانوارهای عشایری بررسی شد. میانگین سهم تغذیه دستی ۳۵/۶۴ درصد از کل هزینه‌های دامداری عشایر این حوزه را تشکیل می‌دهد (جدول ۵). جدول (۶) توزیع سهم مرتع در درآمد خالص دامداری گروه‌های مختلف و کل حوزه آبخیز همیان را نشان می‌دهد.

خانوارهای بهره‌بردار در گروه اول با میانگین ۱۴۵/۵۸ واحد دامی قرار دارند و میانگین دام حوزه ۲۰۰/۸۵ واحد دامی است.

با توجه به اینکه دامداران عشایر منطقه از ۳ منبع برای تغذیه دام خود استفاده می‌کنند و بهره‌برداری از هر یک از این منابع در دوره خاصی از سال صورت می‌گیرد، بنابراین مدت زمان بهره‌برداری از هر یک از این منابع تعیین و سهم هر یک در تغذیه دام این بهره‌برداران مشخص شد. زمان اتکاء به منابع غذایی مختلف، مراتع با داشتن سهم ۵۸/۳۳ درصد عمده‌ترین منبع تغذیه دام در این حوزه به‌شمار می‌روند و تغذیه دستی با داشتن سهم ۱۶/۶۷ کمترین نقش را در تأمین نیازهای غذایی دام بهره‌برداران دارد (جدول ۳).

برای بررسی وضعیت دامداری منطقه مؤلفه‌های درآمدی از جمله درآمدهای خالص و ناخالص دامداری و

جدول ۱- تعداد دام موجود (بر حسب واحد دامی)

سطح مورد مطالعه	بازه گروه (واحد دامی)	تعداد بهره‌بردار (خانوار)	حداقل دام (واحد دامی)	حداکثر دام (واحد دامی)	میانگین دام (واحد دامی)
گروه ۱	۱۰۰ - ۱۸۰	۲۵	۱۰۹/۹۵	۱۷۹/۵۸	۱۴۵/۵۸
گروه ۲	۱۸۰ - ۲۶۰	۱۶	۱۸۵/۸۸	۲۵۸	۲۲۳/۱۳
گروه ۳	۲۶۰ به بالا	۹	۲۷۳/۹۳	۴۲۵/۱۰	۳۱۴/۷۷
کل حوزه	-	۵۰	۱۰۹/۹۵	۴۲۵/۱۰	۲۰۰/۸۵

جدول ۲- توزیع درآمد و هزینه دامداری گروه‌ها و کل حوزه آبخیز همیان (بر حسب میلیون ریال)

نوع درآمد	سطح مورد مطالعه	تعداد خانوار	حداقل	حداکثر	میانگین	انحراف معیار	F
درآمد ناخالص	گروه ۱	۲۵	۸۳/۰۵	۱۳۹/۵۱	۱۱۰/۵۶	۱۴/۹۴	۱۲۸/۲۳**
	گروه ۲	۱۶	۱۴۶/۳۵	۲۰۶/۵۹	۱۷۶/۸۵	۱۹/۶۰	
	گروه ۳	۹	۲۰۲/۹۷	۳۳۳/۲۷	۲۴۴/۷۰	۳۹/۶۶	
	کل حوزه	۵۰	۸۳/۰۵	۳۳۳/۲۷	۱۵۵/۹۲	۵۵/۹۰	
درآمد خالص	گروه ۱	۲۵	۵۳/۰۰	۹۳/۲۱	۷۲/۸۳	۱۰/۲۲	۱۱۴/۸۲**
	گروه ۲	۱۶	۹۶/۷۹	۱۳۸/۸۴	۱۱۹/۳۴	۱۳/۲۳	
	گروه ۳	۹	۱۳۴/۳۵	۲۲۴/۵۲	۱۶۳/۸۵	۳۰/۰۱	
	کل حوزه	۵۰	۵۳/۰۰	۲۲۴/۵۲	۱۰۴/۰۹	۳۸/۵۰	
درآمد مرتع	گروه ۱	۲۵	۳۹/۷۳	۶۸/۱۲	۵۳/۵۸	۷/۳۲	۱۲۴/۰۸**
	گروه ۲	۱۶	۷۱/۰۸	۱۰۱/۰۱	۸۶/۶۲	۹/۵۶	
	گروه ۳	۹	۹۸/۷۷	۱۶۳/۱۱	۱۱۹/۵۰	۲۰/۲۷	
	کل حوزه	۵۰	۳۹/۷۳	۱۶۳/۱۱	۷۶/۰۲	۲۷/۶۰	
هزینه کل دامداری	گروه ۱	۲۵	۲۸/۹۶	۴۷/۸۴	۳۷/۷۳	۵/۲۱	۱۳۱/۷۶**
	گروه ۲	۱۶	۴۶/۶۳	۶۷/۷۵	۵۷/۵۱	۶/۷۲	
	گروه ۳	۹	۶۸/۶۲	۱۰۸/۷۵	۸۰/۸۵	۱۱/۱۸	
	کل حوزه	۵۰	۲۸/۹۶	۱۰۸/۷۵	۵۱/۸۲	۱۷/۷۲	

* بازه گروه‌ها براساس واحد دامی موجود است.

جدول ۳- مدت زمان بهره‌برداری از منابع غذایی در حوزه آبخیز همیان

علوفه مرتع		پس‌چر		تغذیه دستی		تغذیه در سال	
مدت بهره‌برداری (ماه)	سهم در سال (درصد)	مدت بهره‌برداری (ماه)	سهم در سال (درصد)	مدت بهره‌برداری (ماه)	سهم در سال (درصد)	مدت بهره‌برداری (ماه)	سهم در سال (درصد)
۷	۵۸/۲۳	۳	۲۵	۲	۱۶/۶۷	۱۲	۱۰۰

جدول ۴- توزیع سهم مؤلفه‌های درآمد دامداری از درآمد کل دامداری خانوار

زیر مؤلفه‌های درآمد دامداری	حداقل سهم (درصد)	حداکثر سهم (درصد)	میانگین سهم (درصد)	انحراف معیار
درآمد دام بزرگ	-	۰	۰	۰
گوشت	۸۶/۳۹	۹۱/۹۲	۸۹/۱۶	۱/۲۸
درآمد دام کوچک	۳/۱۶	۸/۶۹	۶/۲۳	۱/۰۵
گوشت	۱/۳۷	۴/۳۷	۲/۲۴	۰/۶۳
سایر فرآورده‌های طیور	۰/۳۰	۱/۸۸	۱/۰۳	۰/۴۲
درآمد کل دامداری	۰/۴۵	۲/۵۷	۱/۲۴	۴۹۰
	-	-	۱۰۰	-

* فرآورده‌های خوراکی شامل: شیر، روغن، کشک، کره و سایر فرآورده‌های لبنی است.
* فرآورده‌های غیرخوراکی شامل: پشم، مو و کود است.

جدول ۵- توزیع سهم مؤلفه‌های هزینه دامداری از هزینه کل دامداری خانوار

مؤلفه‌های هزینه دامداری	حداقل سهم (درصد)	حداکثر سهم (درصد)	میانگین سهم (درصد)	انحراف معیار
هزینه تغذیه‌دستی	۳۵/۲۲	۳۶/۰۷	۳۵/۶۴	۰/۲۲
هزینه اجاره پس‌چر و مرتع	۱۱/۵۰	۱۱/۸۷	۱۱/۷۴	۰/۰۶
هزینه بهداشت و درمان، نگهداری و چوپانی	۵۲/۲۵	۵۳/۱۸	۵۲/۶۲	۰/۲۱
هزینه کل دامداری	-	-	۱۰۰	-

جدول ۶- توزیع سهم مرتع گروه‌های مورد مطالعه و کل حوزه آبخیز

نوع درآمد	سطح مورد مطالعه	تعداد خانوار	حداقل (درصد)	حداکثر (درصد)	میانگین (درصد)	انحراف معیار	F
گروه ۱	گروه ۱	۲۵	۷۱/۵۶	۷۵/۵۳	۷۳/۶۲	۱/۱۰	
سهم مرتع از درآمد خالص دامداری	گروه ۲	۱۶	۷۱/۴۵	۷۳/۵۳	۷۲/۵۹	۰/۶۳	۴/۳ ^{ns}
گروه ۳	گروه ۳	۹	۶۹/۹۰	۷۴/۶۳	۷۳/۰۹	۱/۳۹	
کل حوزه	کل حوزه	۵۰	۶۹/۹۰	۷۵/۵۳	۷۳/۲۰	۱/۱۲	

بحث و نتیجه‌گیری

نتایج این بررسی نشان داد که با وجود تفاوت معنی‌دار درآمد حاصل از مرتع در گروه‌های مختلف مالکیت واحدهای دامی، میزان سهم مرتع در درآمد دامداری بهره‌برداران تفاوت بسیار کمی دارد، بنابراین سهم مرتع در درآمد دامداری خانوارهای بهره‌بردار با تعداد واحد دامی خانوار ارتباط نداشته و بهره‌برداران گروه‌های مختلف به میزان یکسانی از علوفه مرتع در تغذیه دام خود استفاده می‌کنند.

سهم مرتع در درآمد دامداری با دارا بودن میانگین ۷۳/۲۰ درصد برای کل حوزه بیانگر از اهمیت و جایگاه

مرتع در تغذیه دام بهره‌بردار این منطقه و نیز اتکاء بالای درآمد و معیشت خانوارهای عشایری این حوزه به مرتع می‌باشد، به طوری که درآمد بهره‌برداری از مرتع نزدیک به ۸۲ درصد از درآمد تولید گوشت دام کوچک این حوزه را به خود اختصاص داده است. این امر با نتایج به‌دست آمده در تحقیق شیخی (۱۹۹۶) که سهم بهره‌برداری از مواهب طبیعی را بیش از ۵۰ درصد قیمت تمام شده تولید گوشت در روش سنتی می‌داند تا حدودی همخوانی دارد. البته سهم این منابع را بیشتر از میزان به‌دست آمده در این تحقیق می‌داند. همچنین این نتایج نشان داد که دامداری در این حوزه بهره‌برداری به شدت وابسته به مرتع بوده و اشتغال در این بخش برای بهره‌برداران بدون تکیه به این

با توجه به این یافته‌ها می‌توان دریافت که وابستگی دام عشایر به مراتع کامل نیست، اما اصلی و عمده است. وابستگی بالای دام این بهره‌برداران به مراتع و نیز پایین بودن هزینه‌های تغذیه دستی دام آنها، منوط به حفظ وضعیت و شرایط مراتع و جلوگیری از پیدایش روند نزولی در عرصه‌های مرتعی این حوزه است. این امر نیاز به برنامه‌های ترویجی و آموزشی را در این منطقه آشکار می‌سازد. همچنین ارائه خدمات زیربنایی و تسهیلات لازم برای کاهش هزینه‌های دامداری و نیز ایجاد شرایط و بازار مناسب برای فروش محصولات دامی این بهره‌برداران می‌تواند کمکی مؤثر در بهبود و ارتقاء کیفیت زندگی آنان داشته. این امر بر کاهش فشار بر مراتع منطقه برای کسب درآمدهای بیشتر تأثیر چشم‌گیری خواهد داشت.

منبع امکان‌پذیر نیست. چنانچه رحمانی (۱۹۹۴) در تحقیقات خود نتیجه گرفت که ۱۰۰ درصد جامعه عشایری در تعلیف دام خود از مراتع بهره گرفته و از این طریق امرار معاش می‌کنند، اما نتایج این بررسی با این ادعا مغایرت دارد.

در این تحقیق همچنین، هر یک از مؤلفه‌های هزینه‌های موجود در شیوه دامداری سنتی بهره‌برداران این حوزه تعیین شد. در بین مؤلفه‌های هزینه‌های بهداشت، درمان، نگهداری و چوپانی با سهم ۵۲/۶۲ بیشترین هزینه‌ها را در بر داشت. این یافته با نتایج به‌دست آمده در تحقیق نجفی (۱۹۹۱) که هزینه‌های تغذیه دام را ۵۸ تا ۹۰ درصد هزینه‌های نگهداری دام و در نتیجه بیشترین هزینه در دامداری عشایر سیستان می‌داند مغایرت دارد. شاید بتوان دلیل اصلی این تفاوت را اختلاف در توان تولیدی مراتع غرب و شرق کشور دانست.

منابع

- Ahmadi Fard, A., 2001. Investigation the effect of rural Household's economy on destruction of woodland and range in SouthWest of Khanmirzad Basin. MSc. Thesis, University of Gorgan, 147 p. (In Persian)
- Ahmad Zadeh, B., 2006. Investigation of Relation between Economical and Social factors and desertification. Msc Thesis, University of Gorgan, 166 p. (In Persian)
- Cochran, W.G., 1977. Sampling techniques. 3rd edition, Wiley and Sons, USA, 428 p.
- Eskandari, N., A. Alizadeh & F. Mahdavi, 2009. Range Management Politics in Iran. Recommended by Forest, range & watershed management organization of Iran. Pouneh publications, 196 p. (In Persian)
- Grandin, B.E., 1987. Pastoral Culture and Range Management. lesson from Mausiland/ILCA-13 Bulltine International Livestick-center-for Africa. (28): 7-13.
- Hoffman, K., 2002. The changing face of pastoralism in the Kush-Himalayan-Tibetan plates Highlands firing a sustainable path for the further. A regional strategy workshop in the international year of mountains. Lhasa. P.R.China, 132-140.
- Hosseinpour, A.R., 2005. Investigation of Economical and Social condition of Forestial Rural and effect of that on Woodland. Ms Thesis, University of Gorgan, 142 p. (In Persian)
- Living, I. & D. Stine., 1987. The common property and pastoral behavior/IAAE-occasional-paper-International-Association of Agricultural Economics, 364-369.
- Najafi, B., 1991. Investigating the nomadic economic insistan and improve of it. Proceeding of strategy of development of nomadic life. Nomadic publication, 467-485. (In Persian)
- Pearce, D.W. & R.K. Turner, 1990. Economics of Natural Resources and Environment Horteester white sheet N.Y. 392 p.
- Rahmani, S., 1994. Economical importanc of Rangelands and promotive instruction in Optimum utilization of it. Proceeding of the first national range and range management seminar in Iran. Isfahan university of technology publication, 139-150. (In Persian)
- Rouhi, F., H. Imirnejad, G.A. Heydari & J. Ghorbani, 2010. The role of social factors on ranchers participation in range management plans. The Scientific and Research Journal of Range Management Society, 4(3): 474-483. (In Persian)
- Sheykhi, A.A., 1996. Improving of domestic Management structure in Rangelands in dependent on transigratory domestic production opportunity. Proceeding of the first Tehran research seminar of goat and sheep. Ministry of Jihad, association of instruction and husbandry, 265-283. (In Persian)
- Torknejad, A., A.A. Sheykhi & M. Najar Firouzjani, 1994. Reviewing of Economical value computing of alternative Natural Resources. Proceeding of the first national range and range management seminar in Iran. Isfahan university of technology publication, 7-18. (In Persian)